
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

SINKÓ VÍVÓDÁSAI

Sinkó Ervin: *Egy regény regénye*. Forum Könyvkiadó, 1985

A könyvek is megöregszenek.

Harminc év előtt az ember az időszerűség akusztikájával olvashatta Sinkó Ervin fölöttébb izgalmas beszámolóját a Szovjetunióban töltött, életveszélyes kalandokkal teli két esztendejéről a háború előtt. A téma új volt, úgyszólván még meleg. Akkortájt kezdtek napfényre kerülni a csisztkákról szóló, kezdetben hihetetlennek tűnő hajmeresztő történetek. Mert addig néma volt a világ. A hangos és látványos koncepciók pereket elfelejtették, mert a fasizmus borzalmi mindent háttérbe szorítottak. A sztálini terrornak még az áldozatai is hallgattak, mármint azok, akiket tarkólövés helyett „csupán” hosszú évekre Szibériába száműztek. Mert Sztálin győzött, a Szovjetunió megnyerte a világtörténelem legszörnyűbb háborúját. A „vörös cár”, ahogy az Európa balalajka-zenekaraiban muzsikáló fehérorosz emigránsok nevezték húsz éven át, meg Alja Rachmanova, a két háború közötti idő legvéresebb szájú pamfletjének írója, most a nagy négyes kiemelkedő tagja volt. A hatalmas Amerika elnökével, az angol és francia kormányok első embereivel volt látható a fényképeken, állig begombolt zubbonyában, szájára boruló vastag bajuszával, mint egy tisztességben megöregedett muzsik vasárnap délután. Ki hitt volna a rémtörténetek mesélőinek? Kilencszázezer hősi halottja volt a leningrádi temetőnek, és még gyakran lett látható a lányos arcú szovjet katona a képeslapokban, amint a berlini diadalívre felhúzza sarló-kalapácsos vörös zászlót. Nem, nem férhetett hozzá kétség, hogy ezt a háborút Sztálin nyerte meg. Ki hallgatott volna az ünneprontó síramokra?

Mindenki fellélegzett, és a győzőkkel a legyőzöttek is az életre készülődtek. Ki kérdezte volna hangosan, hogyan halt meg, Kun Béla vagy Filip Filipović és sok ezer elvtársuk a Szovjetunióban?

Sinkó is hallgatott természetesen, mivel jóval előbb olasz internáló táborból szabadult, s aztán a győzelem után a vasútvonalra ment, ahogyan egy Vljajko Begović és sok más, Szibériából szabadult társa csatlakozott a partizánokhoz, akik két harc szünetében kórusban énekelték:

„Druže Tito, kad ćeš u Rusiju...” Mert ugyanazért az eszméért estek el, az emberi szolidaritás jegyében Szerbia hegyeiben éppúgy, mint a Papukban vagy a Fruška gorán, és a szabadság jelszavaiból Sztálin neve és a Szovjetunió is mindig kihallatszott.

A Tájékoztató Iroda famózus határozatának kellett jönnie, hogy a régen gennyesedő sebek kifakadjanak, s beszélni kezdjenek azok, akik a szocializmus eszméjének diszkreditálásától féltek addig. Lassan feltörő, önsebző fájdalomtól és a sárga földig megalázott, emberi szégyentől se mentes vallomások voltak, amit mondtak, keserűek és darabosak, ahogy már a csalódás minden eszmei tisztázódás nélkül, de a görcsös ragaszkodás ellentmondásával mégis szavakba tördelve felszínre jutottak.

Írói igénnyel és filozófiai elmélyüléssel nálunk azonban csak Sinkó hordta ki magából a sztálinizmus máig megmagyarázhatatlan rejtélyének megannyi más és más, de szorosan összefüggő bonyodalma. Ezért volt műve minden egyéb, addig napvilágot látott, súlyos vádiratnak beillő vallomásnál hitelesebb és meggyőzőbb. Azokban az években, amikor még oly sok minden mást lehetett volna a Szovjetunió rendszerével azonosítani, mert a sablonok még érvényben voltak.

És itt most én is egy vallomással tartozom.

Nem rokonszenveztem Sinkóval, akit különben csak hallomásból ismertem. S később egy kellemetlen találkozás emléke ezt a passzív ellen-szenvet még csak megkeményítette bennem. „Rohadt trockista!” — intézte el egy kézlegyintéssel a *Szervezett Munkás* költője, Somogyi Pál. „Szerettem volna Sinkó Ervint is megnyerni a *Kalangyának* — sóhajtott Szenteleky, miután kivette szájából a hőmérőt és gondosan lerázta. — De úgy látszik, nem tudja magáévá tenni a mi magyar kisebbségi programunkat.” Én magam a vasútvonalról szóló riportkötetét fanyalogva lapoztam át, semmiféle egyéni színt vagy ízt nem éreztem benne, az *Egy regény regénye* viszont már első oldalával a *Híd*ban valósággal letaglózott. De azért mégsem a téma aktualitásával, ahogy véres húsként még gőzölögve elterült. A súlyos mondanivalóktól terhes, világirodalmi fellépésű és fölényű, remek megjelenítő készségű elbeszélő tett rám nagy és felejthetetlen hatást. És hadd mondjam meg jó előre, hogy művének tárgya és kálváriajárásának elindítója, az *Optimisták* című regénye közel se fogott meg és kötött le ennyire. Ettől alig vártam a folytatást.

És most, harminc év után, amikor már semmi sem titok és sokkal többet tudunk a sztálinizmus egész struktúrájáról, mint amennyit ezerkilencszázharminchatban Sinkó egyik ámulatból a másikba esve megfigyelhetett, az *Egy regény regénye* másodszeri olvasásban még erősebb vonásokkal mutatja meg előttünk az író kivételes kvalitásait. És már nem csodálkozom azon, hogy egy szikrányi közösséget sem akart vállalni a vajdasági irodalommal. Mert mintha őt korántsem a világhír csábította volna, hanem csak az a felismerés, amelyet valamennyiünk helyett fogalmazott meg bátran: „Mennél inkább közel esik a Balkánhoz vala-

kinek a szülőhazája, számára annál elérhetetlenebb... a távoli világokkal való személyes megismerkedés. S talán épp ez az egyik oka annak, hogy a mi tájainkon még a nagyon tehetséges írók is annyiszor feneklenek meg egy perspektívátlan regionalizmusban." Neki az egész magyar irodalom játéktere is kicsi volt. A „szülőhazától” meg rossz emlékek űzték el, s még hatvanévesen is elpanaszolta, hogy „Jude, Jude, Lumpenjude” kiáltásokkal szaladtak utána az utcán iskolatársai, a német gyerekek Apatinban. Ahol pedig dédapja, Spitzer Izsák már 1844-ben kivételesen polgárjogot nyert, s 20 munkást foglalkoztató kendergyárat alapított. Ő maga meg világpolgár lett, kozmopolita. Ehhez nagyban hozzájárult kivételes műveltsége, nevelése, gyerekkorából való nyelvtudása, s így se Bécsben, se Párizsban nem volt idegen. De ezen túl egész egyéniségében lehetett valami vonzó, talán a mindenfajta kötöttség teljes hiányával, mert mindenki mindjárt bizalommal volt hozzá. A Párizsból hazatérő szegény nebohant Lukintól kezdve, akit a határon már várt a GPU, Romain Roland-ig, aki hosszú levelekben dicsérte tehetségét, s esztendő-kön át írta ajánlásait, mint egy fáradhatatlan, lelkes protezsé.

És micsoda remek portrék ezek az említett Lukintól kezdve a hajó kormányosán át Bokányi Dezsőig, aki megkopott, öreg és kiszolgáltatott lett az emigráció állapotában, s a kövér Iszaak Babelig, aki éjszakánként leosont a közös konyhába, mert imádott enni, s akivel Moszkvában együtt laktak.

Azt hiszem, ezek az egészen emberközélebről rajzolt alakok oldják fel a túlírás unalma alól azokat a szenvedélyes fejezeteket, amelyekben a hívő és minduntalan csalódni kényszerült kommunista Sinkó ellentmondások keresztjében kénytelen szembeszállni önmagával, miközben a hatalmas szovjet birodalomban nincs egyetlen ember, aki nyíltan és őszintén merne beszélni. Mindehhez nagy filozófiai műveltségének tárházából játszi könnyedséggel sorjázza az idézeteket és bizonyítékokat, amelyek azonban semmivel sem könnyítik meg a szocialista eszméhez való ragaszkodás és a mindent megcsúfoló valóság ellentmondásait, melyeknek száma légió, s lépten-nyomon provokálják őt.

És talán nemcsak őt, Sinkót. Nem fér hozzá kétség, hogy százezrek ütköztek naponta ugyanazokba a bántó s az életet megkeserítő hibákba, amikbe ő, a félelemről nem is szólva, amelyet az ezerkilen százharminc-hattól kezdve éveken át tartó elhurcolások váltottak ki a Szovjetunióban. És a szerencsésen vagy valami csoda folytán megmenekült áldozatok közül is sokan azért hallgattak talán oly soká az önfeláldozás készségével, amiért ő. Mintha az eszme, a közös megváltás ígérete fontosabb lett volna ki-kinek a saját életénél is. Borzasztó lehetett!

„S énnekem — írja — meggyőződése, hogy az ember nem csak azért felelős, amit mond, hanem azért is, hogy miként hat az, amit kimond... És inkább elharapnám a nyelvem, semhogy egyetlen szót kimondjak, melyet bárki is úgy értelmezhetne, mintha ‚ellenzéke’ volnék annak a

célnak, melynek ma ez a Szovjetunió az egyetlen biztosítéka és védelmezője.”

Ez egyben démenti is lett volna? Ez a visszafogottság, ez a hallgatás, amit milliók vállaltak. Jóváhagyása az ismétlődő világgtörténelmi törvénynek a jogtalanságok és elnyomatások alkalmazása idején, mely szerint a cél szentesíti az eszközt? Ezért háborgott önmagában és csupán egészen megbízható körben Sinkó? Mint mindig és mindenütt a világon, ahol az öncélú hatalom nem tűri a nyílt párbeszédet. Csakhogy Sinkót épp az menti fel a megalkuvás, az elnézés ténye alól, amit milliók gyakoroltak, nem akarván fejjel menni a falnak, hogy ő állandó konfliktusban volt önmagával, a lelkiismeretével. Ezért íródott az *Egy regény regényének* hatszáz oldala! Ezt az örök vívódását mondta el, amikor már senki sem hallgathatott. A XX. kongresszus előestéjén, s azután sokáig, amikor az ilyesmi önmagában már nem is volt érdekes.

Sinkó könyve se tarthatna igényt a maradandóságra, ha csak vádirat volna, leleplezés, ami a mai világpolitikai konstellációban is káros lehetne. Még csak nem is dokumentumjellege igazolja az újabb kiadást, hanem az írásművészet sinkói attrakciója. Gide nem volt kommunista, s így megőrizhette objektivitását, amikor lelkesedés helyett csalódásról kellett beszámolnia. De még a kiábrándult kommunisták, George Orwell, Arthur Koestler sem a leleplezés „igazságával” hatnak, hanem azzal a többlettel, ami a témától függetlenül s az időszerűségeen túl, tisztán egyéni írói kvalitásaikkal oly megvesztegető. Ez emeli Sinkó művét is oly magasan a jugoszláviai magyar irodalom fölé. Ha ugyan őt a magunkénak tekinteni éppen világirodalmi kapcsolatai miatt talán nem is indokolt. Hacsak nem életének utolsó időszakában. Szuggesztív egyénisége, nagyvilágias attitűdje inkább tanítványaiból váltott ki rajongást, mint fenntartás nélküli elismerést az itteni magyar írók részéről. „Templomtorony-romantika! — kiáltotta rettentő magasról, a magyar faluról szólva. — Sötétség, köd, sár! És kacifántos paraszti idill! Hol vagyunk Európától!”

És a főleg faluról jött fiatalok megigézve mentek utána.

Ugyanakkor ez is a vívódásaihoz tartozott. Hogy Európa helyett ideszorult, a szülőhazához, amellyel nem érzett semmiféle közösséget. De mintha mégis megtalálta volna a helyét az egyetemes magyar irodalomban, mintha minden látszat ellenére az lett volna igazi hazája. Ragyogó tanulmányokat írt a magyar irodalmi múltból Csokonaitól kezdve Ady Endréig, akinek a költészete holtig tartó élménye volt. S magával ragadó egyetemi előadásokat tartott.

De hiszen az *Optimisták* is leginkább abból az erőforrásból táplálkozott egy bukott forradalom siratásával, amit ez az élmény rakott le benne. Ez árulta el világirodalmi környezetben is, hogy honnan jött és hova megy. Ez a gigantikus arányokat öltött regény, amellyel oly reménytelenül házalta végig a szovjet szerkesztőségeket.

A nagy életmű mégsem ez volt, hanem az utána következő naplójegy-

zetekből és vallomásokból felépült világnézeti és életrajzi breviárium, amely egyben a munkásmozgalom szellemi rétegződésének és politikai ellentmondásainak lett egy oly nagy reményekkel várt és fájdalmas csalódásokkal elért időszakának története. Visszatükrözése annak, ami volt és ami lett belőle. És az egész európai baloldal felvonulása a német emigráns íróktól kezdve André Malraux-ig, az oroszoktól nem is szólva. Olyannyira, hogy talán nemcsak bennem merült fel olvasás közben az a képtelen feltevés, hogy ez a Magyar Tanácsköztársaságba visszavezető, annyi gyanakvással kezelt, apokrifnak bélyegzett regény csak ürügy és alkalom volt, hogy ez a másik, a szebb és izgalmasabb megszülessen. Mintha az *Optimisták* csak prelúdiuma lett volna ennek az egész európai korképet festő és lelkiállapotot kifejező, oly nyugtalanító műnek, az ellentmondások minden izgalmaival és szépségével. És mennyi szín és mennyi eredeti alak mutatkozik meg előttünk csak úgy en passant ebben az egész népes emberi menaszériában! Mintha az *Egy regény regényében* az alakok is élethűbbek volnának, mint a más távlatból előhívott, ha százszor jobban ismert, „életből vett” hősei az *Optimistáknak*.

Vannak impresszív természetű írók, akiknél a pillanatfelvétel frissebb, élesebb és sokkal karakterisztikusabb tud lenni, mint a hosszan megfigyelt és részletező rajz. Azt hiszem, Sinkó ezek közé tartozott. Azzal a világfias nagyvonalúságával, amelytől az aprólékos műgond is idegen. És ahogy tanulmányaihoz is európai távlatot vett, s Csokonait például ki tudta szabadítani a magyar irodalomtörténet megkövesedett hagyományából, az *Egy regény regényének* alakjait ugyancsak szabadon, az izgalom és szenvedély formáló erejével ex abrupto állítja elénk, kritikáját is mellékelve a rajzhoz. Így történhetett, hogy a kiszolgált cári hercegő, akiből agent provocateur csinált a rendszer, sokkal élőbb, színesebb és meggyőzőbb, mint a rég ismert és tisztelt Kun Béla figurája.

És azt hiszem, önmagával való végzetes vívódásai ma, amikor a mű témáját, mondom, már rég cafatokra tépte az idő és az ellenséges propaganda, az író szenvedélyes kifakadásai, amelyek egy tisztességes emberből törnek fel — ezek azok az erők, amelyek maradandóvá avatják ezt a könyvet. Túl minden aktualitáson, tisztán írói és emberi megnyilatkozásaiival.

HERCEG János